

ЦІННІСНІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВОЗАСТОСОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ АДАПТАЦІЇ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ДО ACQUIS ЄС

Олександр КОСТЮКЕВИЧ

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри кримінального правосуддя
та правоохоронної діяльності
Волинського національного університету
імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна
<https://orcid.org/0009-0000-1685-4578>*

Адаптація правової політики України до *acquis* ЄС вимагає не лише техніко-юридичного оновлення законодавства, а й переосмислення тих аксіологічних орієнтирів, які визначають межі правозастосовної діяльності. У сучасному правопорядку правозастосування вже не може розглядатися як нейтральна процедура механічного підведення факту під норму. Воно завжди пов'язане з оцінюванням, балансуванням конкуруючих прав та інтересів, а відтак – із вибором між декількома юридично можливими варіантами рішення. Саме тому питання ціннісних обмежень правозастосування набуває особливої ваги в умовах європейської інтеграції, коли національна правова система повинна забезпечити не тільки формальну відповідність *acquis* ЄС, а й реальне втілення цінностей людської гідності, свободи, правовладдя, прав людини та належного урядування¹²³.

Ціннісні обмеження правозастосовної діяльності доцільно розуміти як нормативно-сміслові орієнтири, що звужують сферу допустимих рішень для суб'єкта правозастосування і вимагають від нього утриматися від свавільної дії або обрати такий спосіб дії, який є юридично виправданим і соціально легітимним. На відміну від суто формального процедурного припису, такі обмеження виявляються у

¹ Consolidated version of the Treaty on European Union, Article 2. (2012, October 26). Official Journal of the European Union, C 326, 13–45. https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/teu_2012/art_2/oj/eng

² Consolidated version of the Treaty on European Union, Article 2. (2012, October 26). Official Journal of the European Union, C 326, 13–45. https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/teu_2012/art_2/oj/eng

³ Consolidated version of the Treaty on European Union, Article 2. (2012, October 26). Official Journal of the European Union, C 326, 13–45. https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/teu_2012/art_2/oj/eng

принципах верховенства права, пропорційності, добросовісності, недопустимості свавілля, повазі до людської гідності, вимозі належного обґрунтування рішення. Вони особливо важливі там, де норма не дає вичерпної відповіді або де правозастосувач зіштовхується з необхідністю зважування кількох конкуруючих прав і публічних інтересів.

Першим і найвищим рівнем внутрішньодержавних ціннісних обмежень є Конституція України. Її аксіологічне значення полягає в тому, що вона не лише закріплює юридичну ієрархію джерел права, а й формує фундаментальні засади всього правопорядку: людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю; права і свободи людини визначають зміст і спрямованість діяльності держави; в Україні визнається і діє принцип верховенства права; чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства⁴. Звідси випливає, що жодне правозастосовне рішення не може вважатися легітимним, якщо воно ігнорує конституційне ядро правопорядку або допускає непропорційне обмеження фундаментальних прав.

Другий рівень внутрішньодержавних обмежень утворюють правові позиції Конституційного Суду України, оскільки саме через конституційну юрисдикцію абстрактні положення Основного Закону перетворюються на конкретні стандарти правозастосування. Закон України «Про Конституційний Суд України» визначає цей орган як суд конституційної юрисдикції, покликаний забезпечувати верховенство Конституції України⁵. У практичному вимірі це означає, що категорії правової визначеності, пропорційності, доступу до правосуддя, недопустимості свавілля та змістовного захисту людської гідності отримують через рішення Суду значення обов'язкових меж для законодавця, суду та адміністративного органу. Отже, Конституційний Суд України виконує не лише контрольну, а й ціннісно-орієнтуючу функцію.

Важливим різновидом внутрішньодержавних ціннісних обмежень є також акти стратегічного планування. Вони не завжди встановлюють безпосередню санкцію за відхилення від задекларованого напрямку, проте формують нормативно організований горизонт належної державної дії. Так, Національна стратегія у сфері прав людини 2021 року акцентує на пріоритеті утвердження і забезпечення прав і свобод людини, розвитку ефективних механізмів їх реалізації та поширенні

⁴ Конституція України. (1996, 28 червня). Верховна Рада України. <https://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр>

⁵ Про Конституційний Суд України: Закон України № 2136-VIII. (2017, 13 липня). Верховна Рада України. <https://zakon.rada.gov.ua/go/2136-19>

знань про міжнародні й європейські стандарти серед суб'єктів правотворення і правозастосування⁶. Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року, своєю чергою, демонструє, що навіть у сфері виконання покарань пріоритет мають гуманізація, прозорість, належні умови тримання та відповідність стандартам Ради Європи⁷. Такі акти задають для правозастосувача не лише політичний вектор, а й змістовні критерії належного рішення.

Міжнародний вимір ціннісних обмежень зумовлений тим, що національне правозастосування більше не існує в ізоляції. Для України це особливо помітно у сфері застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» прямо визначає обов'язок держави виконувати рішення ЄСПЛ, усувати причини порушень Конвенції та впроваджувати європейські стандарти прав людини в національне судочинство й адміністративну практику⁸. У цьому сенсі практика ЄСПЛ є не зовнішнім коментарем до українського права, а нормативно інтегрованим коректором допустимих меж державної дії щодо особи.

Однак в умовах адаптації правової політики України до *acquis* ЄС міжнародні ціннісні орієнтири не обмежуються лише конвенційною системою. Правовий порядок Європейського Союзу ґрунтується на повазі до людської гідності, свободи, демократії, рівності, правовладдя та прав людини, а людська гідність у Хартії основоположних прав ЄС визнається недоторканною^{9,10}. Це означає, що імплементація *acquis* має оцінюватися не тільки за формальним критерієм перенесення норм, а й за тим, чи вбудовуються в національну практику європейські стандарти обґрунтованості, пропорційності, ефективного захисту прав та недопустимості дискримінації. Саме на рівні правозастосування

⁶ Про Національну стратегію у сфері прав людини: Указ Президента України № 119/2021. (2021, 24 березня). Верховна Рада України. <https://zakon.rada.gov.ua/go/119/2021>

⁷ Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1153-р. (2022, 16 грудня). Верховна Рада України. <https://zakon.rada.gov.ua/go/1153-2022-p>

⁸ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України № 3477-IV. (2006, 23 лютого). Верховна Рада України. <https://zakon.rada.gov.ua/go/3477-15>

⁹ Consolidated version of the Treaty on European Union, Article 2. (2012, October 26). Official Journal of the European Union, C 326, 13–45. https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/teu_2012/art_2/oj/eng

¹⁰ Charter of Fundamental Rights of the European Union. (2012, October 26). Official Journal of the European Union, C 326, 391-407. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012P/TXT>

перевіряється, чи стало право України справді сумісним із ціннісною архітектурою ЄС.

Водночас міжнародні стандарти не повинні тлумачитися як такі, що автоматично поглинають внутрішньодержавний порядок. Ключовою умовою легітимного правозастосування є не механічний пріоритет «зовнішнього» над «внутрішнім», а їхня координація через Конституцію України як основний аксіологічний фільтр. Саме конституційний правопорядок визначає спосіб інтеграції міжнародних та європейських стандартів у національну систему джерел, межі юридичного розсуду державних органів і критерії сумісності конкретного рішення з цінностями демократичної правової держави. У такому підході суверенітет означає не відмову від міжнародних зобов'язань, а здатність держави до самообмеження на основі вільно прийнятих правових цінностей.

Отже, ціннісні обмеження правозастосовної діяльності в Україні мають багаторівневу природу. На внутрішньодержавному рівні вони формуються Конституцією України, рішеннями Конституційного Суду України та актами стратегічного планування; на міжнародному та європейському рівнях – міжнародними договорами, практикою ЄСПЛ, базовими цінностями права ЄС і стандартами захисту людської гідності. У контексті адаптації правової політики України до *acquis* ЄС саме така багаторівнева система ціннісних меж забезпечує перехід від формального оновлення законодавства до справді європейського за змістом правозастосування. Перспективним напрямом подальших досліджень є аналіз того, як ці обмеження трансформуються під впливом цифровізації, алгоритмізації управлінських процесів і використання штучного інтелекту у сфері публічної влади.